

**KAPİTALİZMİN MOTORU OLAN KİŞİSEL ÇIKAR İLKESİ İLE DİNİ KÜLTÜR
ARASINDAKİ İLİŞKİ**

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KABAŞ
Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Aydınlanma düşüncesi ikliminde insan davranışı kişisel çıkar düşüncesiyle açıklanmaya başlanmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte de insan davranışını kişisel çıkarla açıklamak bir moda dönmüştür. Aynı zamanda, kişisel çıkar bir günah olmaktan çıkmış, bir erdemli davranışa dönüşmüştür. 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan modern sosyal bilimlerde kişisel çıkar düşüncesi üzerine kurulmuştur. Avrupa'nın yükselişi Protestan Reform hareketiyle başlamıştır. Protestan kültürü modern, rasyonel ve bireyci bir kültürdür. Weber'e göre kültür önemli bir değişkendir ve kapitalizmin izlediği yolu kültür belirlemektedir. Avrupa'da kapitalizm çok rasyonel olan Protestan kültüründen doğmuştur. Protestan kültürü olmasaydı Avrupa'da ve Amerika'da farklı bir kapitalizm ortaya çıkacaktı. Bu bağlamda modern iktisat düşüncesi ile Protestan kültürü arasında çok yakın bir ilişki bulunur. Bu çalışmada kişisel çıkar ilkesinin ortaya çıkışına ve Protestan kültürüyle olan ilişkisine değinilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise iktisat sosyolojisinin kurucusu olan Max Weber'in ortaya koyduğu Protestan kültürü ile kapitalizm ilişkisine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat sosyolojisi, Protestan ahlakı, Kişisel çıkar, Max Weber

**THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-INTEREST AND RELIGIOUS CULTURE IN
CAPITALISM****Abstract**

With the Enlightenment thought, human behavior has begun to be explained with the idea of self-interest. By the beginning of industrial revolution, it has turned into a fashion to explain human behavior with self-interest. At the same time, self-interest ceased to be a sin but turned into a virtuous act. Modern social sciences are also based on self-interest principle. Europe's rise started with the Protestant Reformation. Protestant culture is modern, rational and individualistic culture. According to Weber, culture is an important variable and culture determines the economic path followed by capitalism. For Weber capitalism in Europe was born from rational Protestant culture. Without the Protestant culture, a different capitalism would emerge in Europe and America. In this context, there is a very close relationship between modern economic thought and Protestant culture. In this study, the emergence of the principle of self-interest and its relationship with the Protestant culture is touched upon. In the conclusion part of the study, the relationship between Protestant culture and capitalism, which was put forward by Max Weber, the founder of economics sociology, is emphasized.

Keywords: Economic sociology, Protestant culture, Self-interest, Max Weber

Giriş

Kişisel çıkar düşüncesi ortaya çıktıktan sonra Aydınlanma düşüncesi ikliminde bilimsel bir paradigmaya dönüştürülmüştür. Aydınlanma düşüncesi ikliminde insan davranışı tek bir nedene dayalı olarak kişisel çıkar düşüncesiyle açıklanmaya başlanmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte de insan davranışını kişisel çıkarla açıklamak bir moda dönmüştür. Aynı zamanda, Aydınlanma düşüncesinin olumlu etkisiyle kişisel çıkar bir günah olmaktan çıkmış, bir erdemli davranışa dönüşmüştür. 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan modern sosyal bilimler de kişisel çıkar düşüncesi üzerine kurulmuştur. Kişisel çıkar paradigmasıyla daha tutarlı ve öngörülebilir bir siyasi ve ekonomik sistem kurulacağı hayal edilmiştir.

Klasik liberalizmin kurucu babalarından olan Thomas Hobbes kişisel çıkar düşüncesini paradigmaya dönüştürenler arasındadır. Hobbes'a göre zevk ve acı insan davranışını yöneten yasalar gibidir. Zevk ve acı tıpkı doğa yasaları gibi insan davranışını belirlemektedir. Hobbes'un tanımladığı bencil, zevk peşinde koşan ve acıdan kaçan insan doğası ise burjuvalara aittir. İnsan doğasına ait bu tür düşünceleriyle Hobbes burjuvalara ait rasyonalizmin Avrupa'da yayılmasında çok etkili olmuştur. Bu bağlamda Thomas Hobbes modern sosyal bilimlerin en önemli kurucu babalarındandır. Hobbes'un insan doğasıyla ilgili görüşleri sosyal bilimler tarafından temel insan davranışı modeli olarak kabul edilmiştir. Böylece sosyal bilimler bireycilik ve faydacılık (utilitarianism) ideolojisi üzerine kurulmuştur (Bunce, 2009:86).

Klasik Liberalizmin en önemli kurucularından birisi John Locke'dır. Locke modern liberalizmin babası olarak kabul edilir. Locke'a göre bireyin topluma göre önceliği bulunur. Bireyin özgürlüğü toplumdan daha önemlidir. Locke'la birlikte "özel mülkiyet, özgürlük ve hayat" ilkeleri Klasik liberalizmin mottosu olmuştur. Bu üç ilke Thomas Jefferson tarafından Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde kurucu ilkeler olarak ifade edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri İngiltere gibi Klasik liberalizmin argümanları üzerine kurulmuş olan Protestan bir ülkedir(Bunce,2009:79-80).

Orijinal bir iktisat düşüncesi ve kamu politikası modeli Amerika'da 20. yüzyılın başlarında doğmuştur. Amerika'nın kamu politikası modeli minimum devlet müdahalesine dayanır. Dünyada özel girişimciliği en iyi destekleyen model olarak kabul edilir. Amerikan ekonomisinin yükselişinin arkasında geliştirdikleri orijinal iktisat düşüncesi, uluslararası ticaretteki başarıları, yetenekli girişimcileri ve şirketlerin başarısı bulunur. Amerika'nın iktisadi olarak gelişmesinde çok büyük katkıları olan Protestanlar Amerikan kültürünün temelinde yer alırlar.

Amerikan toplumu Anglo-Sakson ve Protestan bir toplumdur. Dolayısıyla, Amerikan iktisat düşüncesi ve kapitalizmi Protestan kültüründen doğmuştur. Protestan kültürü modern, rasyonel ve bireyci bir kültürdür. Amerikan toplumu Protestan kültürüyle sanayi devrimi yapabilmiş, teknoloji geliştirebilmiş ve küresel bir güç olabilmıştır. Protestan olan Amerikan toplumu II. Dünya Savaşından itibaren Batılı toplumların lideri konumundadır. Amerikan toplumuna hakim olan Protestan kültüründe bireyin ekonomik başarısı ve bireyin refahı önemlidir. Amerikan toplumu İngiltere gibi bireycilik ideolojisiyle kalkınmayı başarmıştır. Bu bağlamda Amerika'da iktisat düşüncesi ile dini ahlak arasında büyük bir uyum bulunur. Bu çalışmada modern iktisat düşüncesinde kişisel çıkar ilkesinin ortaya çıkışına ve Protestan ahlakıyla olan ilişkisine değinilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise iktisat sosyolojisinin

kurucusu olan Max Weber'in ortaya koyduğu Protestan kültürü ile kapitalizm ilişkisine vurgu yapılmaktadır.

Kişisel Çıkar Düşüncesinin Bir Erdeme Dönüşmesi

Kişisel çıkar düşüncesini bir erdem ve önemli bir moda haline getiren önemli düşünürlerden birisi de Adam Smith'dir. Bir ahlak profesörü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Smith bir Aydınlanma düşünürü olarak geleneği temsil eden Hıristiyan ilahiyatına karşı çıkıyordu. Hıristiyan ilahiyatı Aydınlanma düşüncesi karşısında güçlü konumunu kaybetmişti. Hıristiyan ilahiyatçılar ahlaki konularda ehliyetlerini kaybetmişlerdi. Smith'in ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin katkılarıyla kişisel çıkar ayıplanacak veya günah olarak kabul edilecek bir duygu olmaktan çıkarak bir erdem haline geliyordu.

Smith ekonomik kurumların Tanrı'nın bir tasarımı olduğunu düşünmüştür. Tanrı insanlara bir "doğal özgürlük sistemi" sunmuştur. Smith'e göre Tanrı tarafından sunulan ekonomik sistem "ticarete dayalı sistem"dir, yani kapitalizmdir. Smith Avrupa'da kapitalizmin "doğal özgürlük sistemi" olduğunu, evrensel bir zenginlik fomülü sunduğunu ileri sürmüştür. Ticarete dayalı sistemde iş bölümü, sermaye birikimi, iyi bir yönetim ile sağlanan düzen ve güvenlik, ekonomik büyümeye yol açmakta, bu da insan mutluluğunun gerçekleşmesini sağlamaktadır(Mirhakor ve Askari,2017:63-64).

Dolayısıyla, Smith'e göre Dünyada Tanrı'nın tasarımı olan, harmoni içerisinde bulunan doğal bir ekonomik sistem bulunmaktaydı. Tanrı insanlara mutluluğa, refaha ve özgürlüğe ulaşmaları için ahlaki davranış kurallarını da sağlamaktaydı. Protestanlara ait olan ahlaki davranış kuralları eğitim ile öğretilenektir. Smith ahlaki bir eğitimle insanların hür iradeli rasyonel bireylere dönüşeceğini ileri sürüyordu. Smith ticarete dayalı toplum vizyonu için gerekli olan ahlak ilkelerini de açıklıyordu. Smith'in ticarete dayalı toplum vizyonunda özgürlük, iş bölümü, uzmanlaşma, kişisel çıkar, tutumluluk, ihtiyat, yardımseverlik, sempati, adalet gibi ilkeler ekonomik büyümeyi ve refahı sağlıyordu. Smith ticarete dayalı toplumda özgürlükler ve özel mülkiyetin getirmiş olduğu bazı dezavantajlar olduğunu da kabul etmekteydi. Bunlar eşitsizliklerin yükselmesi, insanların daha da bencilleşmesi ve ahlak ilkelerinin ihmal edilmesi idi (Mirhakor ve Askari,2017:63-64).

Avrupa'da ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi üç önemli ideoloji üzerine kuruludur. Aydınlanma düşüncesinin merkezinde bulunan bu fikirler, "ilerleme, liberalizm ve sekülerizm"dir. Kapitalizmin gelişmesinde ve başarılı olmasında liberalizm kadar sekülerizm de çok etkili olmuştur. Avrupa'nın modernleşmesinde liberalizm en temel ideoloji olmuştur. Liberalizm bireysel özgürlüğe toplumsal ahlak veya toplumsal faydayla kıyaslandığında daha büyük öncelik vermektedir. Klasik liberalizme göre bireyler rasyonel, çıkarıcı/bencil, iktisadi olarak hesaplayıcı karaktere sahiptir. Aslında bu özellikler burjuvalar aittir. Burjuvalar daha çok "orta sınıflar" olarak bilinmektedir. Adam Smith gibi Klasik liberallere göre burjuvaların kurduğu, yönettiği liberal bir ekonomik sistem maksimum zenginliğe, yüksek bir medeniyete ve demokrasiye yol açmaktadır(Mirhakor ve Askari,2017:51-52).

Adam Smith kişisel çıkar ilkesinin ülkelerin büyük ekonomik potansiyelini ortaya çıkaracağına inanmaktaydı. Görünmez elin toplumun insani ve maddi kaynaklarını üretken alanlara yönlendireceğini, ekonomik gelişmeyi sağlayacağını, aynı zamanda sınıflar arasında gelir paylaşımında uyumun oluşacağını kabul etmekteydi. Bu bağlamda Smith'in ortaya attığı

“görünmez el” metaforu Avrupa toplumlarının temel doğasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa medeniyeti burjuvaların, yani orta sınıfların önderliğinde kurulan ve gelişen, ticarete dayalı medeniyettir. Bu yüzden, Avrupa’da ortaya çıkan modern toplumlarda orta sınıfların değerleri benimsenmiştir. Zaman geçtikçe orta sınıf değerlerinin geçerli olduğu ticarete dayalı medeniyet dünyada hakim konuma gelmiştir. Aydınlanma düşüncesi ikliminde ortaya çıkan modern toplumlarda özgürlük, demokrasi, yaşam kalitesi ve mutluluk, sosyal ilerleme, insan hakları, eşitlik, adalet, rasyonalizm, evrensellik, pluralizm, hümanizm, katılımcılık, çeşitlilik, dini hoşgörü, bireycilik, piyasa ekonomisi gibi değerler ve kurumlar benimsenmiştir(Mirhakor ve Askari,2017:51-52;Güriz, 2010:112).

Avrupa’da Protestan Kültürün Ortaya Çıkması ve Yükselişi

Avrupa’nın yükselişi Protestan Reform hareketiyle başlamıştır. Martin Luther tarafından yapılan Protestan reformuyla Hıristiyan dünyası Katoliklik ve Protestanlık olmak üzere ikiye bölünmüştür. Batı dünyasındaki bu büyük bölünmenin kaynağında dinsel veya kültürel farklar bulunur. Batı dünyasında iktisat ahlakı da bu iki kültürden doğmuştur. Katolik ve Protestanlık kültürlerinden doğan iki iktisat ahlakı birbirinin rakibidir. Amerika, İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde iktisat ahlakı Protestan kültüründen doğmuştur. Kıta Avrupası ülkelerinde ise iktisat ahlakının kaynağı Katolik kültürüdür.

Ortaçağda Avrupa’da Katolik Kilisesi çok güçlü, zengin ve otoriter bir kurumdu. Kilisenin misyonu ile sürdürdüğü politikalar arasında bir uçurum bulunmaktaydı. Kilisenin kurduğu dogmatik varlık zincirinde yaşamını sürdüren aristokrasi yeni fikirlere ve özgürlüğe açık bir sınıf değildi. Ortaçağda Avrupa’da tüccar sınıfların daha fazla özgürlük istemesi, gelişmesi ve güçlenmesi Hıristiyanlık dogmalarına ve kozmolojisine karşı ağır bir baskı oluşturmaktaydı. Luther tarafından yapılan Protestan reformu Hıristiyanlık kozmolojisine büyük bir zarar verdi.

Luther yükselen orta sınıfları destekliyordu. Ona göre tüccarlar iyi ve faydalı insanlardı. Tüccarlar topluma faydalı olan malların üretimini ve ticaretini yapmaktaydılar. Ticaretin, çalışma ahlakının ve meslek anlayışının gelişmesini sağlayacak bir ahlak sistemi kurdu. Böylece, insanların ticaret yapması, meslek sahibi olması ve çalışması teşvik edildi. İnsanların çalışmadan para dilenmesi ayıplandı ve dilencilik kültürünün yaygınlaşmasına karşı mücadele edildi. Ayrıca, Protestanlığın en önemli kolu Kalvinizm mezhebinin kurucusu John Calvin tüccarların aleyhinde olan geleneksel dini yaklaşımları revize etti.

Kalvin tüccarların kar elde etme ilkesinin zorunlu ve meşru bir ilke olduğunu vurguluyordu. Kalvinizme göre dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşruydu ve kurtuluş işaretiydi. Kalvin kapitalizmin gelişmesini sağlayacak şekilde dini normları revize etti. Ticari hayatla ilgili geleneksel Hıristiyan anlayışını tersine çevirdi. Böylece para ve ticaretle ilgili mesleklerin meşru işler olduğu görüşü benimsenmeye başlandı. Calvin’in görüşleri para ve kredi sisteminin gelişmesini sağlayacak önemli bir faktör oldu. Calvin, kapitalizmin ruhunun doğmasına yol açan kişiydi. Avrupa’da kapitalizm Kalvinizmin sosyal bir formu haline geldi.

Katolik kültürü ise Protestanlık gibi bireyci, rasyonel ve verimli bir kültür değildir. Katolik kültürü gelenek ve statükoyu savunmuştur. Protestan kültürü ise yükselen burjuvazinin bireycilik ideolojisiyle donanmıştır. Protestan kültürü daha dünyeviyken, Katolik kültürü için diğer dünya, yani ahiret daha önemlidir. Ayrıca, Protestanlara göre kendi ayakları üzerinde durabilmek, başkalarına muhtaç olmadan yaşamak, iktisadi bağımsızlık ve özgürlük önemlidir.

Katolik kültürün bahsedilen durağanlığı kapitalizme uyum sağlamasını zorlaştırmıştır. Bu yüzden, kapitalizm ve modern ekonomi bilimi daha modern, rasyonel ve verimli olan Protestan kültüründen doğmuştur.

Bu yüzden Sanayi Devrimi Protestan olan İngiltere’de yapılmıştır. İngiltere tarih sahnesinde ortaya çıkan ilk modern kapitalist toplum olmuştur. Amerika’nın kalkınma tecrübesi ise İngiltere’ye göre daha geriden takip etmiştir. İngiltere’nin kolonisi olduğu dönemden beri Amerika’da iki önemli iktisat ahlakının bir arada bulunduğu görülür. Protestanlık ve Katoliklik olmak üzere iki farklı kültür Amerika’daki iki farklı iktisat ahlakının kaynağını oluşturmaktadır. İki ahlak sistemi de bireycidir, ancak ikisinin de iktisadi bireyciliği farklı noktaları içerir. Amerika’da birinci iktisat ahlakı Protestan kültüründen doğmuştur. Bu iktisadi ahlaka göre bireyin bağımsızlığı ve özgürlüğü merkezde yer alır. Bireylerin iktisadi olarak bağımsız olması ve ayaklarının yere sağlam basması en önemli erdemdir (Frey,2009:1).

Amerika’nın koloni olduğu yıllarda Protestan ahlakının iktisadi ahlakın gelişmesinde önemli bir rol üstlendiği görüldü. Ayrıca, bu dönemde Protestan Ahlakı tipik olarak Amerikan kültürünü yansıtmaktaydı. Bu ahlak dini ve iktisadi olarak bireyciliği içermekteydi. Protestanların iktisadi bireyciliğine göre bir kişi çok çalışmalı ve kazandığı parayı şirketine yatırmalıydı. Çünkü Tanrı çok çalışkan ve tasarruf yapan insanları cennetine alacağını bildirmiş, Protestanlardan bu şekilde davranılmasını istemekteydi. Bu iktisadi ahlaka göre piyasa sistemi özgür olduğu takdirde başarı, zenginlik ve mülk kazanılabildi. Aynı zamanda, bu iktisadi ahlak bireylerin özgürlüklerinin toplumun çıkarlarına hizmet edecek şekilde sınırlandırılmasını ve düzenlenmesini savunmaktaydı (Frey,2009:18-19).

Amerika’da ikinci iktisat ahlakının kaynağı ise Katolik kültürüdür. İkinci iktisat ahlakına göre özgürlük değil toplumsal adalet daha önemlidir. Örneğin, bu iktisat ahlakına göre bir özel mülke sahip olunması toplumun çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Bir özel mülke sahip olunmasının yalnızca o kişiye fayda sağlaması arzu edilmez. Bu iktisat ahlakına göre sosyal adalet özgürlükten daha önemlidir. Protestanlara ait iktisat ahlakı daha dünyevi ve rasyoneldir. Katoliklere ait iktisat ahlakında ise bu dünya değil, diğer dünya daha önemlidir.

Amerika’nın kurucu babalarından olan Benjamin Franklin’e göre o yıllarda Amerika’da yaşayanlar kendilerine yeter, ayakları yere sağlam basan insanlardan oluşmamaktadır. Franklin bu insanların kolayca devletin üzerinde yaşayan parazitlere veya bağımlı kişilere dönüşebileceklerini görmüştür. Bu yüzden, Amerika’nın kuruluş aşamasında Benjamin Franklin birinci iktisat ahlakının seçilmesinin doğru olacağını düşünmüştür. Sınırlı bir devlet anlayışı anayasaya kurucu bir unsur olarak eklenmiştir. Özel mülkiyet, özgürlük ve hayat gibi doğal haklar anayasanın temel ilkeleri olmuştur. Böylece, Amerikan devleti bir burjuva devleti olarak kurulmuştur.

Benjamin Franklin koyu bir Protestandır. Amerikan toplumunun orjinal yapısını ve ruhunu ortaya çıkaran kişi olarak görülür. Franklin Thomas Jefferson’la birlikte Bağımsızlık Bildirgesini kaleme almıştır. Aynı zamanda, Franklin Amerikan kapitalizminin ideal ruhunu temsil etmektedir. Franklin Amerika’da zengin olmanın seküler bir hedef olarak benimsenmesini sağlamıştır. Franklin’in konuşmalarında bireylerin kendi çıkarı için çalışmasının doğru olduğunu savunduğunu, hatta faydacı (utilitarian) bir yaklaşımı olduğu bilinmektedir. Günümüzde de iki iktisat ahlakının rekabet halinde olduğu görülse bile Franklin’in seçtiği Protestanlara ait birinci iktisat ahlakının Amerika’da daha baskın olduğu

bilinmektedir. İngiltere güçlü konumunu kaybederken, II. Dünya Savaşından sonra Amerika küresel sistemin en güçlü ülkesi olmuştur. Böylece, Protestan kültürü küresel ekonomiye hakim olmuş, Katolik dünyası ise Protestanlara ayak uydurmak zorunda kalmıştır(Frey,2009:1)

Modern Ekonomi Biliminin Doğuşu ve Dini Kültürle Olan İlişkisi

Eski Kilise babaları ticarete ve tüccarlara karşı oldukça kötümser düşüncelere sahiptiler. Tüccarların açgözlü olduklarını ve aşırı kar hırsıyla hareket ederek topluma zarar verdiklerini düşünüyorlardı. Hıristiyanlığın önemli din adamlarından olan Thomas Aquinas'ın etkisiyle orta çağda din adamlarının ticarete bakışı olumlu olarak değişti. Aquinas ılımlı bir ticari davranışın insan ihtiyaçlarına doğru yönlendirildiği takdirde ahlaki olarak kabul edilebileceğini savunuyordu. Aquinas Hıristiyan Teolojisiyle ekonomik hayatı uzlaştırmaya ve orta bir yol bulmaya çalıştı. Ticari hayatı ve kar elde etme ilkesini düzenleyen vicdanlı yaklaşımıyla din adamlarının görüşlerini olumlu olarak etkiledi.

Ortaçağın sonlarında Batılı Hıristiyan düşünürler ticari konularla ilgili oldukça sofistike bir yaklaşım geliştirmişlerdi. Bu düşünürler ticaretin insanları canlı ve dinamik tuttuğunu kabul ediyorlardı. 17. yüzyılın sonlarında kar elde etmek için çalışmanın günah olmadığı, hatta insanların onurlu bir şekilde yaşamasını sağladığı düşünülmeye başlandı. Günah ve ayıplanacak davranışın sınırsız bir kar hırsı olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Protestan liderler kar elde ilkesini zorunlu ve meşru bir ilke olarak görüyorlardı.

Luther ve Kalvin gibi Protestan din adamları tüccar sınıfların gelişmesini destekleyecek ve kaynağı İncil olan bir ahlak sistemi kurdular. Luther yükselen orta sınıfları destekliyordu. Ona göre tüccarlar iyi ve faydalı insanlardı. Tüccarlar topluma faydalı olan malların üretimini ve ticaretini yapmaktaydılar. Ticaretin, çalışma ahlakının ve meslek anlayışının gelişmesini sağlayacak bir ahlak sistemi kurdu. Böylece, insanların ticaret yapması, meslek sahibi olması ve çalışması teşvik edildi. İnsanların çalışmadan para dilenmesi ayıplandı ve dilencilik kültürünün yaygınlaşmasına karşı mücadele edildi.

Ayrıca, Protestanlığın en önemli kolu Kalvinizm mezhebinin kurucusu John Kalvin tüccarların aleyhinde olan geleneksel dini yaklaşımları revize etti. John Kalvin tüccarların kar elde etme ilkesinin meşru bir ilke olduğunu vurguluyordu. Kalvinizme göre dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşruydu, tüccarın seçilmiş bir kişi olduğunu gösteriyordu. Yani, dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşru olduğu gibi tüccarın Cennete alınacağını ifade eden bir kurtuluş işaretiydi. Kalvin kapitalizmin gelişmesini sağlayacak şekilde dini normları revize etti.

Kalvin ticari hayatla ilgili geleneksel Hıristiyan anlayışını tersine çevirdi. Böylece para ve ticaretle ilgili mesleklerin meşru işler olduğu görüşü benimsenmeye başlandı. Kalvin'in görüşleri para ve kredi sisteminin gelişmesini sağlayacak önemli bir faktör oldu. Kalvin, kapitalizmin ruhunun doğmasına yol açan kişiydi. Avrupa'da kapitalizm Kalvinizmin sosyal bir formu haline geldi. Böylece, Protestan ülkelerde zengin olmak hızlı bir şekilde seküler bir hedef olarak da benimsendi.

Sanayi devrimine kadar yaşamını sürdüren feodal sistemde ticari hayat geleneğe, yani Hıristiyan teolojisine dayalı paradigmayla açıklanıyordu ve düzenleniyordu. Aristokrasi, çıkarlarına uygun olduğu için Hıristiyan teolojisini ticari sistemi düzenlemek için kullanıyordu. Aydınlanma düşüncesinin güçlenmesiyle Hıristiyanlık ilkelerinin geçerliliği tartışılmalı hale geldi. Modern ekonomi bilimi Aydınlanma düşüncesi ikliminde doğdu. Modern ekonomi biliminin kurucusu olan Adam Smith ticari hayatın ahlaki olduğunu öne sürüyordu.

Avrupa’da 1776 yılı bir devrim yılıydı. Avrupa’da yapılan devrimler Protestan orta sınıflar öncülüğünde yapılıyordu. 1776 yılında Adam Smith “Ulusların Zenginliği” adlı eserini yayımlayarak sanayi devriminin başladığını, kapitalizmin ve modern ekonomi biliminin doğduğunu ilan ediyordu. Modernliği, liberalizmi, özgürlüğü savunan burjuvaların önu açılırken, geleneği temsil eden aristokraziyle birlikte feodal sistem yıkılmaktaydı. Burjuvaların dünya görüşüne göre fabrikada ücret karşılığı çalışan bir kişi, aristokrasinin emrinde zorunlu olarak çalışan bir kişiden daha özgür ve mutluydu. Ticarete dayalı sistemin kurucu babası olan Smith’in karşısındaki en güçlü engel geleneği savunan Katolik Hıristiyan din adamlarıydı.

Modern ekonomi bilimi Aydınlanma düşüncesi ikliminde doğmuştu. Aydınlanma düşünürleri ekonomi bilimini ve serbest piyasa ekonomisini oldukça yeni, faydalı görüyorlardı. Bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin yardımseverlik değil, durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Kişisel çıkar düşüncesi doğal ve uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açıyordu. Sanayi devrimiyle birlikte Avrupa’da bireyci, rasyonel ve seküler bir topluma doğru düzenli ilerleme süreci başlamıştı. Modern toplumlar seküler toplumlar olarak doğuyordu. Dinin altın çağı ise son bulmuştu.

Bir ahlak profesörü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Smith bir Aydınlanma düşünürü olarak geleneği temsil eden Hıristiyan ilahiyatına karşı çıkıyordu. Smith’in ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin katkılarıyla kişisel çıkar ayıplanacak veya günah olarak kabul edilecek bir duygu olmaktan çıkmış, bir erdem haline gelmişti.

Smith çıkar düşüncesini dengeleyecek “sempati” olarak bilinen ikinci bir ilke öne sürdü. İnsanların yardımseverliğini temsil eden sempati ilkesinin Türkçe karşılığı duygudaşlık olarak bilinmektedir. İnsanların bencilliği ve açgözlülüğü sempati duygusuyla yumuşatılmış oluyordu. Kişisel çıkar ilkesi sempati ilkesiyle birleşince doğal uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açıyordu. Böylece, Smith ekonomi ve ahlakı birleştiriyordu. Toplumsal hayatın sürekliliği ve harmonisi için dine ihtiyaç kalmamıştı, dinin altın çağı son bulmuştu.

Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı eserini yayınlamasından yaklaşık yüzyıl sonra Neoklasik okul ortaya çıkmıştır. Neoklasik paradigmanın güçlenmesiyle ekonomi bilimi soyut ve matematiksel bir bilim dalına dönüşmüştür. Günümüzde modern iktisatçıların en önemli rolü ekonomik sistemin işlemesi için teknik bilginin üretilmesidir. Ekonomilerin rasyonelleşmesi için oldukça matematiksel modeller kurarlar. Modern iktisatçıların büyük bir kısmı bu bakımdan mühendisliğe benzeyen mesleki sorumluluklarını yerine getirirler.

Ürettikleri teorik ve ampirik modelleriyle iktisatçılar Newton veya Einstein’ın rolünü üstlenirler. Oldukça soyut, gerçek dünya ile ilişkisi olmayan matematiksel modelleri ile iktisadi olayları rasyonel bir pencereden açıklamaya çalışırlar. Modern ekonomi biliminin temel paradigmasının din de dahil olmak üzere sosyal faktörlerle ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Ancak, ekonomi biliminin sosyal unsurlardan soyutlanarak teknik bir bilim dalına dönüşmesi önemli sosyal bilimciler tarafından çok eleştirilmektedir.

Birçok sosyal bilimciye göre modern iktisatçıların önemli bir rolü daha olmalıdır. Bu da ilahiyatçı veya teolog rolüdür. Günümüzde Batılı iktisatçıların bu bakımdan Martin Luther’in veya Thomas Aquinas’ın mirasçıları olmaları gerekir. Bu bağlamda iktisatçıların bir diğer

mesleki sorumluluğu da modern seküler ekonomilerin daha insani ve adil olmalarının sağlanmasıdır. İktisatçılar bir bakımdan din adamları gibi ekonomilerin ahlaki performansından da sorumludurlar (Nelson, 2001:1).

Sonuç

Ünlü Alman sosyal bilimci Max Weber herhangi bir iktisadi düşünce okuluna üyeliğinden ziyade iktisat sosyolojisinin kurucusu olarak bilinir. Özellikle kapitalizmin doğuşunda iktisadi zihniyetin ve dini kültürün öneminin anlaşılmasını sağlaması ile iktisat sosyolojisinin gündemini belirlemiştir. Weber'e göre Batı dünyasının en önemli özgülüğü rasyonellikte bulunmaktadır. Batı dünyasının en önemli özelliği ise her alanda rasyonelleşme eğilimini hızlandırmak ve bunu toplumsal yaşamın birçok alanında genelleştirmektir. Avrupa rasyonelleştikçe "dünyanın büyüü" bozulmuştur. Büyü bozumunun kökeninde entellektüel rasyonelleşme bulunmaktadır.

Bu arada Weber iktisat, hukuk, toplumsal sınıflar, din ve politika arasındaki ilişkileri incelemiştir. Maddi unsurlar ile kültürel unsurlar arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur. Weber'e göre bireylerin davranışları ancak dünya görüşleri bağlamında anlaşılmalıdır. Bireylerin dünya görüşleri ise temel olarak dinsel inançlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Weber din-ekonomi ilişkisini sağlıklı bir şekilde ortaya koymuştur. Weber'in çalışmaları daha çok disiplinler arası olarak kabul edilir. Klasik ve Neoklasik iktisatçılar kültürü araştırmalarına dahil etmemiştir. Weber'e göre kültür önemli bir değişkendir ve kapitalizmin izlediği yolu kültür belirlemektedir. Avrupa'da kapitalizm Protestan kültüründe doğmuştur. Protestan kültürü olmasaydı Avrupa'da ve Amerika'da farklı bir kapitalizm ortaya çıkacaktı.

Weber'in yaşadığı yıllarda Klasik İktisat Okulu tamamlanmış ve yerini devamı olan Neoklasik Okula bırakmıştır. Weber'e göre sosyal bilimlerin amacı evrensel yasalar saptamak değildir. Weber bu bağlamda doğa bilimleri ve kültür bilimleri ayrımını yapmıştır. Yöntemsel olarak doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki önemli farkları vurgulamıştır. Kültür bilimlerinin amacı doğa yasaları keşfetmek değildir. İnsan davranışı aksiyomlara dayanan mekanistik modeller ve Newton fiziğiyle açıklanamaz. Bu yüzden kültürel yaklaşımlar fizikten ve diğer doğa bilimlerinden uzak durmuştur. Weber ekonomi araştırmalarında ihmal edilen sosyal faktörleri Neoklasik iktisatçıların çalışmalarını tamamlayacak şekilde araştırmıştır. Onların çalışmadığı ve dışarıda bıraktığı sosyal faktörleri iktisat sosyolojisi yaklaşımıyla inceleyerek Neoklasik iktisadi tamamlamıştır. Kültür bilimleri tarafında bulunan Weber bir devrim değil sentez yapmıştır.

Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik modeli tarihsel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, Avusturyalı/İngiliz Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Ekonomi ile toplumun başarılı bir şekilde entegrasyonu üzerinde çalışmıştır. Bu bağlamda ekonomi bilimi ile sosyoloji bilimi arasındaki bölünmeyi azaltan, iki disiplini birbirine yakınlaştıran bir alt disiplin olarak iktisat sosyolojisinin önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. İktisat sosyolojisi ekonomi bilimi ile sosyoloji bilimi arasında bir köprü görevi taşımaktadır.

Klasik ve Neoklasik ekonomi teorileri son iki yüz yıldır ekonomilerin anlaşılmasında bir monopol gücü kazanmışlardır. Özellikle değerlerden bağımsız olan Klasik ve Neoklasik

ekonomi teorisinin karşısında güçlü bir alternatif ortaya konamamıştır. Neoklasik ekonomi teorileri ise sosyal bilimden daha çok bir doğa bilimine benzemektedir. Sosyal faktörlerle ilişkisi çok azdır. Ekonomi araştırmalarında ihmal edilen sosyal faktörlerin araştırmalara dahil edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunun sağlam bir ahlak temeline oturmasını sağlayacak Weberyen sosyal ekonomi araştırmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çünkü, iktisat sosyolojisi yaklaşımına göre dini kültür önemli bir değişkendir ve ekonomi üzerindeki etkilerinin araştırılması gereklidir.

Kaynaklar

- Bunce, R.E.R (2009), Thomas Hobbes, Continuumbooks
- Dorrien, Gary (2009): Social Ethics in the Making: Interpreting an American Tradition, Wiley-Blackwell
- Fleury, Laurent (2009), Max Weber, Dost Kitabevi Yayınları, 1. Baskı
- Frey, Donald E. (2009): America's Economic Moralists: A History of Rival Ethics and Economics, State University of New York Press
- Güriz, Adnan (2010), Kapitalist İdeoloji, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı
- Küçükkalay Mesud, Abdullah (2019): Adam Smith: Ahlak Felsefesinden Politik Ekonomiye Bir Filozof, Ketebe Yayınları
- Longenecker, Richard N. (1984), New Testament Social Ethics For Today, William B. Erdmans Publishing Company Co.
- Mirhakor, Abbas ve Askari, Hossein (2017), Ideal Islamic Economy: An Introduction, Palgrave Macmillan
- Nelson, Robert H. (2001), Economics as Religion: From Samuelson to Chicago and Beyond, Pennsylvania State University Press
- Zelmanovitz, Leonidas (2016): The Ontology and Function of Money, Lexington Books